

Müllerslied.

Egy német népballada kistormási változata.

A gonosz molnár balladája — Rieser¹ megállapítása szerint — a középkor-végi vagy újkor-elei gazdag német népballadareteghez tartozik. Babonás hátterű rablótörténet a Németországban igen elterjedt sok változat közös alapja. Az ármányos, kapzsi molnár az erdőben jártában nagy summa pénzért odaigéri a rablóknak áldott állapotban levő feleségét magzatostul együtt. Hazamegy, s a gyanútlan menyecskét vallami ürüggyel az erdőbe küldi. Itt várják már a rablók megfizetett áldozatukat. Megragadják és meg akarják ölni. Az utolsó pillanatban azonban megjelenik a fiatalasszony bátyja, lelövi a rablókat és megmentett testvérét hazaviszi szüleihez. A bővebb változatok megadják a teljes népi igazságszolgáltatást is: a bátya magához hívja és megöli a gonosz sógort.

A ballada magvát: a terhes asszony megvásárlását és megölését egy régi tolvajhiedelemmel magyarázza a német folklorkutatók. „Die Räuber kaufen eine schwangere Frau, weil sie sich aus dem Händchen des aus dem Mutterleibe geschnittenen Kindes Diebslichter anfertigen wollen“ — olvassuk Lewalter: Deutsche Volkslieder c. munkájában (64. l.). A meg nem született gyermek meggyújtott ujjához fűződő babonát így világítja meg Fischer régi könyve: „Wenn Diebe von einem ungehorbenen Kinde einen Finger anzünden (und die sollen wie Lichter brennen) so kann — sagt der Abergläubische — keiner im Hause aufwachen und sie können ruhig stehlen. Daher ermorden sie schwangere Weiber.“ (Buch vom Aberglauben, 1791. Neue Auflage, I. 155. l.).

Balladánk első feljegyzését Reichardt 1782-ben megjelenő „Musikalisches Kunst-Magazin“ c. gyűjteményében találjuk. Belekerült a német romantika népszerű népköltési gyűjteményébe, az A. v. Arnim és Cl. Brentano szerkesztette „Des Knaben Wunderhorn“ gyűjteménybe is. Az újabb német folklorkutatók Németország legkülönbözőbb vidékeiről közlik egy-egy változatát.² A múlt század végén még igen kedvelt és elterjedt volt a Müllerslied kistormási német telepeseink származási területén, Felső-Hessenben is. Az 1724-ben kivándorló kistormási németek innen hozták magukkal a balladát, s őrizték meg hagyománytisztelő szívóssággal egészen napjainkig.

¹ F. Rieser: „Des Knaben Wunderhorn“ und seine Quellen. (1908) 300. l.

² Meinert: Alte deutsche Volkslieder in der Mundart des Kuhländchens (1817) 11. l. — Erk und Irmer: Die deutschen Volkslieder (1840) 59. sz. — Fiedler: Volksreime und Volkslieder in Anhalt-Dessau (1847) 143. l. — Meier: Schwäbische Volkslieder (1855) 233. sz. — Erk: Deutscher Liederhort (1856) 39, 39/b. sz. — Böhme: Altdeutsches Liederbuch, 12—17. Jh. (1877) 93. sz. — Günther: Die Schlesische Volksforschung (1916) 199. l., stb.

Hessenből három változatát ismerjük a gonosz molnár balladájának: A) a Mittler³ által 1865-ből közölt felsőhesseni, B) a Böckel⁴-közölte 1885-i krosdorfi és C) a Lewalter⁵-közölte 1896-i harleshauseni variáns. A legteljesebb és legrégebben feljegyzett hesseni szöveget az A-változat adja, ezért ezt állítjuk összehasonlításként balladánk mellé, míg a másik két variánsra csak az egyezések és eltérések esetében fogunk majd utalni.

OBERHESEN.

KISTORMÁS.

1. Es wollt' ein Müller spazieren gehn, Wohl in den Wald spazieren gehn, Wohl in den Wald spazieren gehn. 2. Und als er in den Wald 'rein kam, Drei Räuber ihm entgegen kam'n, Drei Räuber und drei Mörder. 3. „Guten Morgen, mein liebes Müllerlein! Hast du kein schönes Weibelein? Wir wollen's teuer bezahlen.“ 4. Der erste zog seinen Beutel heraus, Dreihundert Taler bot er aus Dem Müller für sein Weibchen. 5. Der Müller dacht' in seinem Sinn: Das ist kein Geld für Weib und Kind, Mein Weibchen ist mir lieber. 6. Der zweite zog seinen Beutel 'raus, Er zog sechshundert Taler 'raus Dem Müller für sein Weibchen. 7. Der Müller dacht' in seinem Sinn: Das ist kein Geld für Weib und Kind, Mein Weibchen ist mir lieber. 8. Der dritte zog seinen Beutel 'raus, Er zog neunhundert Taler 'raus Dem Müller für sein Weibchen. 9. Der Müller dacht' in seinem Sinn: Das ist schon Geld für Weib und Kind, Mein Weibchen sollt ihr haben.	1. Es wollt' ein Müller früh aufstehn, Im Walde wollt' er spazieren gehn. 2. Und als er in dem Walde kam, Drei Räuber hinter einem Baum. 3. „Herzallerliebster Müller mein, Wissen Sie mir kein schwangres Weibelein?“ 4. Da dacht' der Müller in seinem Sinn: Ich hab' ja selbst Weib und Kind. 5. Der erste breitet seinen Mantel auf, Zehntausend Dukaten zählt er drauf. 6. Da dacht' der Müller in seinem Sinn, Das ist nicht genug für Weib und Kind. 7. Der zweite breitet seinen Mantel auf, Zwanzigtausend Dukaten zählt er drauf. 8. Da dacht' der Müller in seinem Sinn: Das ist nicht genug für Weib und Kind. 9. Der dritte breitet seinen Mantel auf, Dreißigtausend Dukaten zählt er drauf. 10. Da dacht' der Müller in seinem Sinn: Das ist genug für Weib und Kind.

³ Mittler: Deutsche Volkslieder (1865) 94. sz.

⁴ Böckel: Deutsche Volkslieder aus Oberhessen (1885) 67. sz.

⁵ Lewalter: Deutsche Volkslieder (1896) 34. sz.

⁶ Elmondta Wilhelm Jánosné 50 év körüli kistormási asszony. Elénekelni sajnos már nem tudta.

10. Und als der Müller nach Hause kam,
Sein Weibchen ihm entgegen kam,
Gar freundlich tat sie lachen.
11. „Guten Morgen, mein liebes
Weibelein,
Geschwind sollst du im Walde sein,
Dein Vater liegt im Sterben.“
12. Geschwind ging sie ins Kämmerlein,
Zog an ihr schwarzbraun' Kleidelein,
Ihrn Vater zu betrauern.
13. Und als sie in den Wald 'rein kam,
Drei Räuber ihr entgegen kam'n,
Drei Räuber und drei Mörder.
14. „Guten Morgen, mein liebes
Weibelein!
Ist Sie dem Müller sein Weibchen,
Das wir so teuer bezahlen?“
15. Sie fassten sie bei der
schneeweissen Hand,
Und führten sie unter Eichenbaum,
Darunter sollte sie sterben.
16. „Ach Gott, hat das mein Mann getan?
Der soll kein' Teil an mir mehr han
Im Himmel und auf Erden.“
11. Und als der Müller nach Hause kam,
Sein Weibchen hinter der Türe stand.
12. „Herzallerliebstes Weibelein,
Ein' traurige Botschaft bring ich
dir heim:
13. „Dein Vater ist gestorben,
Deine Mutter liegt am Abschied.“
14. Und als das Weibchen im Walde
kam,
Drei Räuber hinter einem Baum.
15. Der erste breitet seinen Mantel auf,
Der zweite legt das Weibchen drauf,
Der dritte wollt' schon stechen.
16. „Herzallerliebste Mörder mein,
Drei Schreielein erlauben sie mir!“
17. „Drei Schreielein, die kannst du
sagen,
Wir sind im Wald und hört uns
niemand.“
18. Den ersten schrie, und den sie tat,
Den tat sie nach ihrem Vater:
19. „Herzallerliebster Vater mein,
Jetzt stirbt dein allerjüngstes
Töchterlein!“
20. Den zweiten schrie, und den sie tat,
Den tat sie nach ihrer Mutter:
21. „Herzallerliebste Mutter mein,
Jetzt stirbt dein allerjüngstes
Töchterlein!“
22. Den dritten schrie, und den sie tat,
Den tat sie nach ihrem Bruder:

- A: Drei Räuber ihm entgegen kam'n,
Drei Räuber und drei Mörder.
- B: Sechs Räuber ihm entgegen kam'n,
Drei Mörder und drei Räuber.
- C: Drei Räuber ihm entgegen kam'n,
Drei Räuber oder drei Mörder.

A haramja-tevékenység kettősége, a rablók fosztogató- és gyilkos-voltának ez a kiemelése valószínűleg újabb keletű népi magyarázkodás a hesseni balladákban.

Az alku lefolyásában érdekes az asszonyvásárlás igazi — régi tolvajhiedelmen alapuló — okának sejtetése a tormási és elhallgatása a hesseni balladákban. A vásárlásra kívánt asszony terhes-voltának említését a hesseniek közül csak a C-változat tartalmazza:

„Guten Tag, guten Tag, Herr Müller mein,
Haben Sie kein schwangres Weibelein?
Wir wollen's Ihm teuer bezahlen.“

A B-variáns egészen elhallgatja, az A pedig a *schön* jelzővel helyettesíti a *schwanger* szót: Itt már nyilván a motívum-elhomályosulás jelenségével állunk szemben.

Eltérő a hesseni és tormási szövegekben az alku módja és eszköze is. A hesseni balladák rablói pénzeszacskójukat, bugyellárisukat rántják elő, s az A-változatban három-, hat-, kilencszáz, a B-ben három-, hat-, kilenc-, tízenkét-ezer, a C-ben három-, hat-, tízezer tallér felkínálásával igyekeznek elkápráztatni a kapzsi molnárt — a kistormási szöveg rablói pedig — ősi mozdulattal — köpönyegüket terítik le, s arra számolják rá a csábító tíz-, húsz-, harmincezer dukátot.

A molnár otthoni cselének rajza hasonló a vizsgált változatokban, csak a tormási variáns toldja meg az apa halálhírét még az anya haldoklási hírével is. Balladánk mellőzi a menyecske gyászának a hesseni változatokban szereplő finom megvillantását.

(1.: A: 12. vsz.)

B: Frau Müller fing zu weinen an,
Legte ihr schwarzseidnes Kleidchen an,
Ihrn Vater zu betrauern.)

A következő versszakban már az erdőben vagyunk. Ismét ott áll lesben a fa mögött a három rabló, újra földre terül a köpönyeg. A gyilkosság előkészítésének rajza drámai feszültségű. A három rablót egy-egy mozdulattal, cselekedettel eleveníteni meg a tormási ballada, s ezzel plasztikusabbá, drámaibbá, tömörebbé válik mint a szélesebb, párbeszédes hesseni szövegváltozatok.

A segítségívás jelenetében tormási variánsunk ismét túlszárnyalja teljesség és művészi fokozás tekintetében a felső-hessenieket. A testvérnek (A, C) vagy az apának (B) egyszeri segítségülhívása helyén itt — a halál előtti három kívánság jogán — apját, anyját, bátyját szólítja a fiatal asszony. A szabadító a tormási változatban éppúgy mint az A és C variánsban a testvér (a B-ben az apa!), a bátya azonban a mi balladánkban nem vadászaton van az erdőben, hanem — a kistormási viszonyokhoz jobban illően — dísznókat őriz. (Vadászati joguk nem, de makkoltatási joguk volt a tormási telepeseeknek a hőgyészi uraság erdeiben.)

A zárómozzanát, a molnár megbosszulása, amely megvan még az A-változatban és a régebbi szövegekben, hiányzik balladánkban, éppúgy mint az újabb hesseni B és C változatban is. Lekopott, elfelejtődött, amint az a befejezések gyakori sorsa.

Ha balladánkat előadás, stílus tekintetében hasonlítjuk össze, feltűnő a tormási változat szűkszavúsága, szaggatottsága. A hesseni variánsok háromsorú strófái helyén itt egyszerűbb, tömörebb kétsorú versszakok állanak. Kevesebb a díszítő elem, a jelző, a részletezés, a lélektani színezés. (V. ö. A : 10, 12, 15 vsz.) Itt-ott egy-egy kihagyásos szerkezet is előfordul:

Drei Räuber hinter einem Baum...
Ihr Bruder hinter einem Baum...

Egyszerűbb, egyöntetűbb a szölamkincs, éppenezért — bár ez általános balladás vonás — aránylag sűrűbbek a formulaisméltódések: hasonló helyzeteknek azonos fordulatokkal való kifejezései. Különösen érezhető ez, ha a B változattal vetjük egybe:

B. Und als er in den Wald 'reinkam, Und als er in dem Walde kam,
Sechs Räuber ihm entgegen kam'n. Drei Räuber hinter einem Baum.

Und als der Müller nach Hause kam, Und als der Müller nach Hause kam,
Sein Weibchen bei dem Ofen stand.. Sein Weibchen hinter der Türe stand.

Und als sie das kaum ausgesagt, Ihr Bruder hinter einem Baum...
Da kam der Vater von der Jagd...
stb.

Igen régi a tormási balladában a megszólítás formulája:

Herzallerliebster Müller mein...
Herzallerliebstes Weiblein...
Herzallerliebste Mörder mein...
Herzallerliebster Vater mein... stb.

Ritmusban, rímelésben tormási balladánk nehézkesebb, „művészieltlenebb“ mint általában a németországi változatok. Elég gyakran fordul elő egy-egy döccenő: felejtés-okozta kopás vagy magyarázkodó betoldás eredménye.

Összefoglalva egybevetésünk eredményeit, megállapíthatjuk, hogy a kistormási német nyelvsziget Müllerslied változata tartalmában általában régiesebb színezetű, szerkezetében szaggatottabb, stílusában tömörebb, dísztelenebb, ritmusában, rímelésében kevésbé egyenletes, mint a származási terület ballada-változatai. A különbség gyökere bizonyára a több mint kétszáz éves elszigetelődésben, az eleven, mindig változó, hullámzó, nagy népi-közösségi stílus alakító hatásától való elszakadásban rejlik — ugyanaz a jelenség, ami erdélyi székely és moldvai csángó népballadánk egybevetésekor is észlelhető.⁷

Tálasiné Varga Anna.

Müllerslied. *Die Kistormás-er Variante einer deutschen Volksballade.* Das Lied von dem verräterischen Müller ist eine der alten, weitverbreiteten deutschen Volksballaden. Es tritt uns in einer grossen Anzahl von Volksdichtungsammlungen aus den verschiedensten Landschaften Deutschlands entgegen und war — nach dem Beweis der Volksliedsammlungen von Mittler, Böckel und Lewalter — auch auf dem Herkunftsgebiet der Kistormás-er deutschen Kolonisten, in Hessen beliebt. Die deutschen Auswanderer, die sich 1724 in Kistormás (Komitat Tolna) niederliessen, brachten die Ballade aus der alten Heimat in die neue mit, und bewahrten sie mit treuem Festhalten bis auf den heutigen Tag.

Unser Aufsatz stellt die Ballade der ungarländischen deutschen Sprachinsel und die von Mittler aus 1865 mitgeteilte oberhessische Variante nebeneinander. Bei einer Vergleichung der beiden Fassungen sind — nebst einer allgemeinen inhaltlichen Übereinstimmung — in den Einzelheiten auch manche Abweichungen zu erkennen: 1. Die Kistormás-er Fassung bewahrt noch einige *altertümliche* Elemente, die in der oberhessischen Variante schon verloren gegangen sind. So: die typisch märchenhafte *Dreizahl* der Räuber (in der von Böckel mitgeteilten Fassung hat schon eine Verdoppelung stattgefunden: sechs Räuber), den ursprünglichen, *abergläubischen Grund* des Weiberkaufes („die Räuber kaufen eine *schwangere* Frau, weil sie sich aus dem Händchen, des aus dem Mutterleibe geschnittenen Kindes Diebslichter anfertigen wol-

⁷ V. ö. pl. a Molnár Anna-ballada Ortutay- és Domokos-közölte változatát (Ortutay Gy.: Székely népballadák. 25. sz. — Domokos P.: A moldvai magyarság (1931) 35. sz.)

len“ — Lewalter: Deutsche Volkslieder, S. 64.), die drei Rufe, als die vor dem Tode gewährten drei Wünsche. 2. An einigen Stellen lässt sich eine *Verschiedenheit in der Gestaltung* der Einzelheiten beobachten: in der oberhessischen Fassung zogen die Räuber ihre *Beutel* hervor und so boten sie drei-, sechs-, neunhundert *Taler* an, — in unserer Variante dagegen breiten sie ihre *Mäntel* auf, um die verlockenden zehn-, zwanzig-, dreissigtausend *Dukaten* draufzuzählen; in der hessischen Fassung ist der Bruder auf *Jagd* in dem Wald — in der Kistormás-er Variante *hütet* er *Schweine*, usw. 3. An einigen Stellen hat die Ballade unserer Kolonisten eine *Verstümmelung* erlitten, so ist vor allem das Schlussmotiv, die Rache des Bruders an dem Müller verloren gegangen. In stilistischer Hinsicht ist in unserer Balladenfassung eine *Tendenz zur Vereinfachung* bemerkbar, die zur Beseitigung der schmückenden Elemente, der Beiwörter, psychologischen Schilderungen usw. führte. — Auf dem Gebiet des *Rhythmus* und des *Reimens* bleibt unsere Variante hinter der Oberhessener etwas zurück, da die Mängel der mündlichen Überlieferung (Vergesslichkeit, Erklärungstendenz) an manchen Stellen zerstörend wirkten.

All diese Unterschiede, die zwischen den beiden Balladenfassungen bestehen, lassen sich durch die mehr als zweihundertjährige *isolierte* Entwicklung der Kistormás-er Ballade erklären.

Rács.

A Magyar Nyelvújítás Szótára szerint ez a szavunk irodalmunkban először 1792-ben fordul elő, de Tolnai azóta kimutatta (Nyr. XXXI, 153), hogy már a XVII. sz.-i Gelei Katona Istvánnál is megvan. Miklosich pedig (Nyr. XI., 415) a 'rákfogó háló' jelentésű *rácsa* tájszó szláv eredetét tárgyalva még hozzáteszi: „Vö. *rácsa*, *rács*: Flechtwerk és mrut. [= magyarországi rutén] *rač*: Gitter, Rost.“ — Ennyi mindössze az, amit eddig e szavunk eredetéről és történetéről tudunk. Ez pedig igazán nem sok. Én azonban azt hiszem, hogy ennél ma már többet is mondhatunk róla.

Szerintem a mi 'Gitter' jelentésű *rács* szavunk azonos a 'rákfogó háló' jelentésű *rácsa* tájszóval. Ennek szóvégi *a* hangja egyes vidékeken azért maradhatott el, mert egyes magyarok ezt tévesen 3. személyű birtokos személyragnak fogták fel. Hogy ez egyáltalán nem merész feltevés, bizonyítja az a körülmény, hogy ez a jelenség számos más szavunk történetében is észlelhető. Pl. *akác*, *alabárd*, *báb*, *baraboly*, *barack*, *beszéd*, *bolt*, *díj*, *göröngy*, *haszon*, *kamat*, *kámför*, *kapocs*, *kard*, *kárpit*, *kolbász* stb. Ezek is egykor mind *a* (vagy *e*) végűek voltak.

De hogyan fejlődött az ilymódon kétalakúvá vált *rácsa* ~